

**Nogay Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Cümlelerin
Bağlanma Şekilleri Bakımından Karşılaştırılması ***

Dilek ERGÖNENÇ AKBABA**

Türkçede cümle çe itleri konusunda terim ve s,n,fland,rma farklıklar,, hem Türkiye Türkçesinde hem de di er Türk lehçelerinde devam eden bir problemdir. Türkiye Türkçesi gramerlerinde bu konu, çe itli ekillerde ele al,nm, t,r ve al,nmaya devam edilmektedir.

Türkçenin K,pçak kolunun Aral-Hazar grubu lehçelerinden olan Nogay Türkçesi, geç yaz, dili olmu lehçelerden biridir. Nogay Türkçesi gramerlerinde sentaks konusu tam olarak oturmam, t,r ve cümle s,n,fland,rmalar, ile ilgili imdiye kadar yap,lan çal, malarda Rus gramer anlay, ndan etkilenildi i görülmektedir (Canibekova,1954; Canibekova-Qalm,qova vd., 1984).

Ba lanma ekillerini konusu, Türkiye Türkçesi gramerlerinde imdiye kadar, yap, bak,m,ndan cümle çe itleri ba l, , alt,nda incelenmi tir. Bu çal, mada öncelikle Türkiye Türkçesi ve Nogay Türkçesi gramerlerinde, cümlelerin ba lanma ekillerini konusunda kullan,lan yöntem ve s,n,fland,rmalar ele al,nm, , daha sonra her iki Türk lehçesindeki cümlelerin ba lanma ekillerini, Prof. Dr. Leylâ Karahan'ın 2004 y,l,nda geniletimi bask,yla yay,mlad, , öTürkçede Söz Dizimiö adlı çal, mas, esas al,narak incelenmi tir.

Yap, bak,m,ndan cümle çe itleri konusunda Türkiye Türkçesi ve Nogay Türkçesi gramerlerinde yer alan terim ve s,n,fland,rmalardan baz,lar, unlar,d,r:

Basit Cümle:

çinde tek bir yarg, bulunan cümleye basit cümle denir. Basit cümle, üzerinde birlik sa lanamam, cümle çe itlerinden biridir. En çok üzerinde durulan ve üzerinde anla maya var,lanmayan konu; bu tür cümlelerde yer alabilen fiilimsilerin (isim-fiil, s,fat-fiil ve zarf-fiil) yarg, bildirip bildirmedir. Ergin (1962: 382), içinde fiilimsi bulunan cümleleri basit kabul eder. Ediskun (2010: 381), Gencan (2007: 165), Hatibo lu (1972: 146), Dizdarolu (1976: 190), Banguo lu (1990: 523), im ek (1987: 249) fiilimsinin de bir yarg, bildirdi i dü üncesiyle bu tip cümleleri öbirle ik veya bile ik cümleö ekinde adland,r,rlar. Bu konuda terim bak,m,ndan da bir birlik yoktur. öBasit cümleönin (Banguo lu 1990: 523; Ergin 1962: 382) yan, s,ra Gencan bu tür cümleler için öyal,ıç tümceö (2007:

* Prof. Dr. Leylâ Karahan Arma an,, Akça Yay,nlar,, Ankara 2013, s. 113-131.

** Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Öretim Üyesi, dileker@gazi.edu.tr.

158); Hatibo lu (1972: 145), Dizdaro lu (1976: 187) ve im ek (1987: 244) öyal,n tümceö gibi terimleri kullanılmaktad,r.

Nogay Türkçesi gramerlerinde cümle bilgisi konusunda fazla ayr,nt,ya girilmemektedir. Basit cümle Nogaycada öqabats,z y,ymaöd,r (Canibekova-Qalm,qova 1984: 17). Nogay Türkçesi gramerlerinde yer alan bu tür cümle örneklerinde, hiç fiilimsi yer almaz. Fiilimsinin bulundu u yan cümlenin bir yarg, bildirdi i dü üncesi hakimdir (Canibekova-Qalm,qova 1984 95; Canibekova, 1954).

Bu çal, mada fiilimsilerin yarg, bildirmede i dü üncesinden hareketle içinde isim-fiil, s,fat-fiil, zarf-fiil bulunan bütün cümleler, her iki lehçe için öcümleö kavram, içinde de erlendirilmi tir. Karahanın TSDde gösterdi i gibi öcümleö için basit, birle ik gibi kavramlar,n kullan,lmaz,na da gerek yoktur (TSD, 85).

Kad,nlar, bu konunun üstünde durmad,lar. S, 62

Ad,n,n Mathieu, i inin ütücülik oldu unu ö renince a ,rd,m. M , 48

Sabahtan beri dola ,p duruyorum. KE, 116

rfa,n, memleketine faydal, bir adam olmak için gerçekten çal, ,r. KYAE, 26

Aw,ld,ñ basqa etinde üyken toy ozgar,lad,. QAP, 132

öKöyün ba ka bir taraf,nda büyük bir dü ün yap,l,yordu.ö

On, aytpagan zamanda da, Mecittiñ endi ald,ng, bir az yas zamandag, kü i yoq edi. A, 4

öOnu söylemedi i zamanda da, Mecit'in art,k önceki, biraz genç zaman,ndaki gücü yoktu.ö

Q,zalaq olarga qarap aylaq süyinedi. AMS, 126

öKüçük k,z onlara bakarken hayli ne eleniyordu.ö

Ädemlerge iyilik etüw ü in aq a al,nmaytagan. TY, 40

önsanlara iyilik etmek için para al,nmamakta.ö

Nogay Türkçesi gramerlerinde öcümle ögeleriö konusu, öbasit cümleö içinde incelenmekte ve cümleler buna göre çe itlendirilmektedir. Buna göre basit cümlenin çe itleri u ekilde gösterilir:

Bas çlenlerdiñ ekewi de bolgan em bir bas çlenli y,yma öTemel ögeleri (özne-yüklem) olan ve bir temel ögesi olan cümleö: Bu tür cümleler kendi içinde ikiye ayr,lmaktad,r (Canibekova-Qalm,qova 1994: 17).

Yamg,r yawad,. / Yamg,r öYa mur ya ,yor/ Ya murö

Tañ q,zarad,./ Q,z,l tañ öTan k,zar,yor/ K,z,l tanö

Nogay Türkçesi gramerinde verilen bu örneklerde, ilk bölüm öiki temel ögesi olan cümleö olarak kabul edilirken, yanlar,nda yer alan öyamg,rö ve öq,z,l tañö örnekleri de tek ögeli cümleler olarak de erlendirilmektedir (Canibekova-Qalm,qova vd. 1994: 17). Burada iki cümle çe idi üzerinde daha durulur:

Q,sqa y,yma öK,sa cümleö: Sadece temel ögelerden (özne ve yüklem) kurulan cümleye k,sa cümle denmektedir. Gramerlerde öq,sqa y,ymaö için verilen örnekler öyledir: *öllik yap-yas,l* öOva yemye ilö (Canibekova-Qalm,qova vd. 1994: 18).

Uz,n y,yma öUzun cümleö: Hem temel hem de yan ögelerin bulundu u cümle, uzun cümle olarak de erlendirilmektedir. Örnek: *Y,lt,rayd, kümis yipler kök il taza awada.* öParl,yor güümü ipler mavimsi temiz havada.ö (Canibekova-Qalm,qova vd. 1994: 18-19).

Temel ögelerin sadece biri ile (özne veya yüklem) di er ögelerden kurulan cümleler hem uzun hem de k,sa olabilmektedir (Canibekova-Qalm,qova vd. 1994: 18).

Bu konuyla ilgili baz, terimler, Nogay Türkçesi gramerlerinde Rusça olarak yer almaktadır. Basit cümle konusu içinde; *podlecat eye* öözneö, *skazuyemaye* öyüklemö gibi cümle ögeleri incelenmektedir. *Qabats,z* *skazuyemoye* öbasit yüklemö, *qabatl,* *skazuyemoye* öbirle ik yüklemö konular,n,n yan,nda, noktalama i aretleri konusu da bu konu içinde ele al,nmaktadır (Canibekova-Qalm,qova vd. 1994: 25). Nogayca metinlerde özne ve yüklem aras,nda bazen kullan,lan uzun çizgi, bu konulardan biridir.

Y,ymad,n̄ iyer en çlenleri öcümleinin yan (ba ,ml,) ögeleriö, basit cümle konusu içinde i lenen di er konulard,r (Canibekova-Qalm,qova vd. 1994: 27). Gramerlerde *tol,t,rg,* öyan tümleçö (TTöde yer tamlay,c,s, ve belirtili nesnenin birlikte ele al,nd, , ekil), *ay,r* , öbelirtirten, belirleyiciö (s,fat ve s,fat-fiillerden baz,lar, burada ele al,nmaktadır), *üstew söz* öeklenen sözö, *äller* öhâllerö (cümlede i in yerini, zaman,n,, sebebini, yap,lma eklini, bildiren yan öge olarak tan,mlanan bu öge; zarf-fiil, s,fat fiil ve yer tamlay,c,lar,n,n kar, ,k bir ekilde yer ald, , bir ögedir), *or,n äli* öyer hâliö (yer tamlay,c,s.), *zaman äli* özaman hâliö (cümlede zaman bildiren zarf tümleci), *sebeb em m,rad äller* ösebeb ve amaç hâleriö (sebeb ve amaç bildiren zarf tümleçleri), *kep äli* ö ekil hâliö (i in yap,lma eklini gösteren zarf tümleci) gibi terimler yer almaktadır (Canibekova-Qalm,qova vd. 1994: 27-40). Görüldü ü gibi bu bölüm Nogay Türkçesi gramerlerinde oldukça kar, ,k bir görünüm sergiler.

Temel ögelerden sadece birinin kullan,ld, , basit cümle örnekleri, bu konunun içinde ele al,nm, t,r. *Podlecat eyesi bolmagan y,ymalar* ööznesi olmayan cümlelerö, *bir tuq,ml,* *çlenli y,ymalar,* öbir cins ögeli cümlelerö, *bir tuq,ml,* *çlenler yan,nda ortaqlast,ruw* , *sözler em olard,n̄ aras,nda toqtaw belgileri* öbir cins ögeler yan,nda ortakl, , sa layan sözler, *ündew* öseslenme veya ünlemlerö,

cümle ba ,nda kullan,lan *ä e* övetö ve *yoq* öhay,rö sözleri, *ün sözler* öünlemlerö, *tuwra em q,ya söz* ödo rudan veya dolayl, olarak aktar,lan konu ma sözleriö ve *dialog* ökonu maö gibi konular ve bu konular,n her birinin içinde, kullan,lan noktalama i aretleri, Nogay Türkçesi gramerlerinde *qabats,z y,yma* öbasit cümleö ba l, , alt,nda yer alan di er konulard,r.

Birle ik Cümle:

Yap, bak,m,ndan cümleler için Türkiye Türkçesi gramerlerinde en çok kullan,lan ikinci terim öbirle ik cümleö terimidir. Gramerlerimizde, yap,s,nda birden fazla yarg, bildiren yap, bulunan cümle eklinde tan,mılanan birle ik cümlede yan cümle kavram, da bulunmakta, ana cümleinin sonda yard,mc, veya yan cümlelerin ba ta bulunabilece i bilgisi verilmektedir.

Burada en önemli problem, yap,s,nda birden fazla yarg, bildiren bir yap,n,n tek bir cümle olup olamayaca ,d,r. Bir yap, e er öcümleö ise yap,s,nda birden fazla yarg, bulunmas, mümkün de ildir. Yap,s,nda fiilimsilerin bulundu u cümleler de ayr, bir yarg, bildirmez. Bu tür cümleler Ergin (1962:382) taraf,ndan basit cümle olarak de erlendirilmektedir. Ediskun (2010: 381), Gencan (2007: 165), Dizdaro lu (1976: 190), Banguo lu (1990:546) bu tür cümlelerde bir temel, bir de yan yarg, oldu u dü üncesindedirler ve bunlar, birle ik cümle kabul ederler. Terim olarak Banguo lu (1990: 546) ve Karaörs (1993: 48) öbirle ik cümleö, Ediskun öbile ik cümleö (2010: 381), Dizdaro lu (1976: 190), Gencan (2007: 165) ve im ek (1987: 249) öbile ik tümceö; Demir-Yılmaz (2003:213) ise öba ,ml, cümleö terimlerini kullan,rlar.

Birle ik cümle konusunda da gramerlerimizde terim problemi vard,r. Birle ik cümleinin öas,l cümleö olarak kabul edilen bölümü için; Ergin öas,l cümleö (1962: 382), Banguo lu öba cümleö (1990: 547), im ek öba tümceö (1987: 251), Gencan ötemel önermeö (2007: 167), Karaörs öas,l cümleö (1993: 48), Dizdaro lu (1976: 191) ve Hatibo lu (1972:146) ötemel tümceö terimini kullanmaktad,rlar.

Birle ik cümle kavram, içinde bulunan öyan cümleö terimi için ise; Ediskun (2010:381) öyan cümlecik veya ba ,ml, cümlecikö, Banguo lu öyan cümleö veya öikincil cümleö (1990: 547), Ergin (1962:382), Karaörs (1993: 48) öyard,mc, cümleö, Banguo lu öyan cümleö (1990: 547), Dizdaro lu (1976: 191), Hatibo lu (1972:146), im ek (1987: 251) öyan tümceö, Gencan öyan önermeö (2007: 167) gibi terimleri kabul etmektedir.

Ergin Türkiye Türkçesinde birle ik cümleyi ö artl, birle ik cümleö, ökiödi birle ik cümleö ve öiç içe birle ik cümleö olmak üzere üç bölümde inceler (1962: 382). Ediskun birle ik cümle ba l, , alt,nda ö art bile ik cümleleriö diye ayr, bir bölüm açar (2010: 384). Dizdaro lu ise bile ik tümceyi ögiri ik tümceö, ökayna-

,k tümceö, öko ul tümcesiö, öilgi tümcesiö, ökatmerli bile ik tümceö gibi türlere ay,r,r (1976: 193-221).

Nogay Türkçesi gramerlerinde birle ik cümle terimi için öqabatl, y,ymaö denmektedir (Canibekova-Qalm,qova vd. 1994: 95; Canibekova 1954: 3).

Qabatl, y,yma öbirle ik cümleö gramerlerde genel olarak ikiye ayr,l,r: *Tizbe qabatl, y,yma* öbirle ik cümleö ve *iyertüw en qabatl, y,yma* ögiri ik veya karma ,k cümleö. *Tizbe qabatl, y,yma* kendi içinde ikiye ayr,l,r: *Tirkewi siz tizbe qabatl, y,yma* öba lama edats,z birle ik cümleö ve *tirkewi li tizbe qabatl, y,yma* öba lama edatl, birle ik cümleö (Canibekova-Qalm,qova vd. 1994: 95; Canibekova 1954: 6-30).

1. *Tirkewi siz tizbe qabatl, y,yma* öba lama edats,z birle ik cümleö TT gramerlerinde s,ral, cümle diye geçen cümle çe ididir. *Tirkewi li tizbe qabatl, y,yma* öba lama edatl, birle ik cümleö ise yine TT gramerlerinde ba l, cümle olarak gösterilen gruba girmektedir.

2. *yertüw en qabatl, y,yma* ögiri ik/ karma ,k cümleöye örnek: *Sen sawga etip bergen kniga üli de mende saqlanad, öŞenin hediye olarak verdi in kitap hâlâ bende sakl,./ Kim öz elin süyedi, sol büri q,y,nl,qlard, yeñedi, tapq,rl,q em yigitlik körsetedi* öKim vatan,n, severse, o bütün zorluklar, yener, çeviklik ve yi itlik gösterirö (Canibekova 1954: 15)

yertüw en qabatl, y,yma ögiri ik/ karma ,k cümleö gramerlerde iki bölümde incelenmektedir: *Tirkewi siz iyertüw en qabatl, y,yma* öba lama edats,z giri ik/karma ,k cümleö ve *tirkewi li iyertüw en qabatl, y,yma* öba lama edatl, giri ik/karma ,k cümleö(Canibekova-Qalm,qova vd. 1994: 95; Canibekova 1954).

Tirkewi siz iyertüw en qabatl, y,yma öba lama edats,z giri ik/karma ,k cümleö konusunun *iyertüw en qabatl, y,yma*dan bir fark, yoktur.

Nogay Türkçesi gramerlerine göre *tirkewi li iyertüw en qabatl, y,yma* öba lama edatl, giri ik/karma ,k cümleöde yan cümle temel cümleye *tirkewi ler* öba lama edatlar,ö ile (*eger, nege dese*); *tirkewi sözler* ö ba lamay, sa layan sözlerö ile (*zamanda, aqta, soñ, onda-sonda, kim-sol, yerde, dep, köre, ü in, say,n, aql,, beri*) *qos,m alar* öeklerö (-sA, -A/-y, -GAn A, -GAnlAy, -GandA) ile ba lanmaktad,r (Canibekova-Qalm,qova vd. 1994: 108). Örnek: *Teñiniñ köñili q,rl, tuw,l edi, sonnan sebep Aytek biraz ündemey turd,.* öArkada ,n,n gönü kö eli de ildi, bu yüzden Aytek biraz ses ç,karmadan durdu.ö Bu konu ile ilgili gramerlerde verilen örnekler *tirkewi li tizbe qabatl, y,yma* öba lama edatl, birle ik cümleö (ba l, cümle konusu) ile birbirine kar, m, t,r.

Bu cümle çe idinde *bas y,yma* ötemel cümleö ve *iyer en y,yma* öyan cümleö bulunmaktad,r (Canibekova-Qalm,qova vd. 1994: 108). Yan cümlelerin çe itleri Nogay Türkçesi gramerlerinde u ekilde verilmi tir: *yer en tolt,rg, y,yma* öyan tümleçli cümleö, *iyer en podlecat eye y,yma* öyan özne cümleö, *iyer en ay,rg, y,yma* öyan belirten cümleö, *iyer en äl y,yma* öyan hâl cümlesiö, *iyer en*

zaman y,yma öyan zaman cümlesiö, *iyer en sebep y,yma* öyan sebep cümlesiö, *iyer en or,n y,yma* öyan bulunma cümlesiö, *iyer en murad y,yma* öyan amaç cümlesiö, *iyer en kep y,yma* öyan ekil cümlesiö, *iyer en art y,yma* öyan art cümlesiö, *iyer en kerî y,yma* öyan kar , (geri) cümle) (Canibekova 1954, 16-29). Yan cümle olarak belirtilen bu yap,lar ço unlukla yap,s,nda isim-fiil, s,fat-fiil ve zarf-fiil gibi fiilimsilerin bulundu u yap,lard,r. Ancak cümle öğeleri de bu yan cümleler içinde de erlendirilmi ve bir tür gibi ele al,nm, t,r.

Bunlar,n d, ,nda birle ik cümlelerin *köp iyer enli qabatl, y,ymalar* öçok yan cümleli birle ik cümlelerö ve *qatnas qabatl, y,yma* öeklemeli birle ik cümleö diye türleri de bulunmaktad,r (Canibekova 1954, 36). Bunlar,n ilki ad,ndan da anla ,laca , gibi yukar,da yan cümle olarak belirtilen fiilimsili yap,lar,n birden fazla olmas, ve bunlar,n temel cümleye ba lanmas, sonucu olu an yap,lard,r. Bu cümle çe itlerinin içinde yine öğeler ve noktalama i aretleri konular, anlat,lm, t,r.

S,ral, Cümle:

TT gramerlerinde geçen ba ka bir cümle çe ididir. Yarg, bildiren en az iki cümlelerin arka arkaya s,ralanmas, ekinde olan bu yap, için de farklı terimler kullan,lm, t,r. Ediskun ös,ra cümlelerö (2010: 386), Gencan ös,ra önermelerö (2007: 159), Banguo lu öba lam cümlesiö(1990: 554), Dizdaro lu (1976: 223) ve im ek (1987: 292) ös,ral, tümceö ekinde adland,rılmaktad,r. Karahan'a göre bu tür yap,lar; cümleler aras,nda anlam ba lant,s,n, destekleyen gramatikal bir unsur oldu u takdirde gramerin, aksi hâlde metin dil biliminin konusu olmal,d,r (Karahan 2011: 243).

Bu cümle çe idi Nogay Türkçesi gramerlerinde *tirkewi siz tizbe qabatl, y,yma* öba lama edats,z birle ik cümleö denilen ve birle ik cümle içinde yer alan gruptur: Örnek: *Kar irip kut,ld,, yer kepti, keñ q,r üstün qoy, yas,l ölen qaplap ald,,* öKar eriyip bitti, yer kurudu, geni k,r,n üstünü koyu ye il otlar kaplad,,ö (Canibekova 1954: 11).

Ba l, Cümle:

TT gramerlerinde ökiö veya di er ba lama edatlar,yla ba lanan cümlelere öba l, cümleö denmektedir. Bu tür cümleler için Gencan öba l, önermelerö (2007: 160), Banguo lu öba lam cümlesiö (1990: 554), Ediskun öba l, cümleö (2010: 387) demektirler. Dizdaro lu bunlar, öba ,ml, s,ral, tümceö ba l, , alt,nda inceler (1976: 233). Ergin bu cümleleri öbirle ik cümleö cümle içinde ele al,rken ökiöli cümleleri ayr, bir ba l,k alt,nda de erlendirir (1962: 382). Karahan bu tür cümleler toplulu unun, ba lant,ya birtak,m gramatikal unsurlar,n destek vermesi sebebiyle öcümlelerin ba lan, ekilleriö konusu içinde incelenmesi gerekti ini belirterek, böyle yap,lar,n hem söz diziminin hem de metin dil biliminin konusu oldu unu ifade etmektedir (Karahan 2011: 243).

NT gramerlerinde *tirkewi li tizbe qabatl*, *y,yma* öba lama edatl, birle ik cümleö olarak geçen cümle çe idi bu gruba girer. Ba lama edatl, birle ik cümlede kullan,lan ba lama edatlar, 1. *Y,yuw tirkewi ler* (toplama ba lama edatlar,): *em, DA, ald,n, soñ, baslap, onnan soñ*; 2. *Ay,ruw tirkewi ler* (ay,rma ba lama edatlar,): *ama, tek*, 3. *Böliiw tirkewi ler* (bölme ba lama edatlar,) :*ya, yade, bir, ne* eklindedir. Noktalama i aretleri konusu bu bölümün alt,nda da vard,r (Canibekova 1954: 6).

Örnek: *Baslap ay,nd,r,q yarq,rad,, onnan soñ kök küirildi*. öÖnce im ek çakt,, ondan sonra gök gürlledi.ö Gramerde verilen örnekte alt, çizili kelimelerin ba lama görevinde oldu u belirtilmektedir (Canibekova 1954: 6).

Ne kün körinmeydi maga, ne tam,rlar,ma benim keñlik yoq. öBana ne güne görünüyor, ne de köklerine rahat, k var.ö Bu örnekte öneí neí ö ba lama edat, NTønde TTønin aksine olumsuz anlaml, yüklemle kullan,lmaktad,r (Canibekova 1954: 6).

* * *

Bu kavram ve s,n,fland,rma karga as,n,n yan, s,ra Prof. Dr. Leylâ Karahanın öTürkçede Söz Dizimiö (2004: 85-95) adl, eseri, Türkiye Türkçesinde öcümleönin s,n,fland,r,mas, konusuna yeni bir bak, aç,s, getirmi tir. Karahan cümle konusunda öbasit cümleö veya öbirle ik cümleö gibi terimleri kabul etmez. Cümle; dilin en küçük anlat,m birimidir (Karahan 2004: 85). Bir hükümün bulundu u bu yap,da ikinci bir hüküm veya yan cümle gibi yap,lar bulunamaz. öCümle tek yarg,øksenlidir ve yarg, da bir -bitmi likø ifade eder. Bu kabule göre cümle ve basit cümle tan,m,lar, örtü mektedir. Yani -cümleø kavram,, -basit cümleø kavram,na denktir, e ittir. Cümle kavram, ayn, zamanda -basitdik niteli ini de içinde ta ,maktad,rö (Karahan 2011: 238). Cümlede bir yarg, bulunabildi ine göre bunun birle ik, s,ral,, ba l, vb. çe itlerinin olmas, da mümkün de ildir. O hâlde cümlelerin basiti veya birle i i de yoktur.

Karahanın göre cümle ile cümleler toplulu u aras,nda, bunlar,n niceliklerinin farklı, olmas, sebebiyle yap, bak,m,ndan bir s,n,fland,rma söz konusu olamaz (Karahan 2011: 243). Cümleler çe itli ekillerde birbirine ba lan,r ve ancak bu ba lanma ekillerini ile s,n,fland,r,labilir. öAnlam, bütün boyutlar,yla yans,tmada tek bir cümlelerin yeterli olmad, , durumlarda, cümlelerden meydana gelen dil birliklerine ba vurulurö (Karahan 2004: 85). Bu dil birliklerinde ba lant,ya gramatikal unsurlar destek veriyorsa öcümlelerin ba lan, ekillerio bir s,n,fland,rma konusu olabilir (Karahan 2011: 243). Cümleler çok boyutlu bir anlat,m için yan yana gelirler. Bu anlat,m; cümlelerin ba lama edatlar,, ortak cümle öğeleri, ortak kip/ ah,s ekleri veya çe itli anlam ili kileriyle birbirlerine ba lanmalar, sonucu olu maktad,r (Karahan 2004: 85). Nogay Türkçesinde, Türkiye Türkçesindeki gibi, cümleler aras,nda benzer ba lanma ekillerinin olmas, sebebiyle; biri O uz, di eri K,pçak grubundan olan iki lehçede de ayn, s,n,fland,rma yap,labilmektedir. Her iki lehçede cümlelerin ba lanma ekillerini Karahanın çal, mas, (2004: 85-95) örnek al,narak u ekilde de erlendirilmi tir:

BA LANMA EK LLER NE GÖRE CÜMLELER

a. Ba lama Edatlar,yla Ba lanan Cümleler

TTøde ökiö, öveö ve ödi er ba lama edatlar,öyla ba lanan cümleler bulunmaktad,r. Di er ba lama edatlar, aras,nda öama, çünkü, da, fakat, hâlbuki, hatta, hemí hemí , kâhí kâhí , lâkin, neí neí , yahut, yaí yaí , yaí ya daí , yaí yahut daí , yoksa, ziraö say,labilir (TSD, 85-91).¹

Sonradan ö rendim ki, ak,l hastanesinin ba hekimi, kimsesiz ve zarars,z hastalar,na ac,yarak, d, ar,da peri an olmas,nlar diye, kaabiliyetleri ile mütenasip bir i temini için sözünüün geçti i kimselere tavassutta bulunurmu . M , 49

*TTøde öveö ba lama edat,yla ba lanan cümleler çok i lektir.
1500 kuru ayl,kla Rejiøye girer ve evlenir. N, 35*

NTøde Farsça öhemö edat,ndaki ses de i meleriyle öemö ekinde kullan,lan kelime, öveöye denk bir edatt,r (Ergöneç Akbaba 2009: 209).

NT yaz, dilinde arka arkaya gelen ve aralar,na virgül konarak s,ralanan cümleler aras,nda ço unlukla herhangi bir edat kullan,l,r. öemö ile öDAö bunlar,n en i lek olanlar,d,r. öEmö birçok yerde, gerekli olmasa bile cümleleri birbirine ba lar.

Medew ündemedi em özi art,q es etpey, yoldas,n,ñ aytqan,na t,ñlap, art,nnan iyerip ,qt,. SY, 20

öMedev ses ç,karmad, ve fazla dikkat etmeden arkada ,n,n söyledi ini dinleyip, arkas,ndan takip etti.ö

TTøde bu tür cümlelerde genellikle ortak kip/ ah,s eki veya ortak unsurlarla anlam ili kisi kuvvetlenmektedir. Nogay Türkçesinde ise öemö ba lama edat,yla birle en u cümle örne inde oldu u gibi cümlelerin ortak kip veya unsuru bulunmayabilir.

Qays, zamanga deri aq,l y,yмага keteyeksiñ em aq,ld,ñ basqa tabayaq zat,ñ bar,m? TQ, 307

öNe zamana kadar ak,l toplamaya gideceksin ve ak,ldan ba ka bulaca ,n bir ey var m,?ö

NTøde ba ka bir edat da öDAö d,r. As,l i levi peki tirme olan edat öveö anlam,yla kullan,larak (Ergöneç Akbaba 2009: 209) cümleleri ba layabilmektedir:

Öziñ aytqas,ñ da basqalardan art,q süyemen dep, kök moy aqt, da bergensiñ, sölege deyim on, estelik etip saqlayman...ö N, 211

¹ Burada belirtilen edatların hepsine örnek verilmemiştir. Ayrıntılı bilgi ve örnekler için bkz. TSD, 89-91.

ōKendin söyledin ve di erlerinden fazla seviyorum diye boncu u da verdin, imdiye kadar onu hat,ra olarak sakl,yorum.ō

Eger yol,nda tas köre qalsa, Asantay atlard, toqtat,r da, tas aq,nda kosilkad,ñ üstineğine bildirer edi. A, 18

ōAsantay e er yolunun üstünde bir ta görse, atlar, durdurur ve ta ,n varl, ,n, orak makinan,n, üstündeki adama haber verirdi.ō

Her iki lehçede di er baz, ba lama edatlar,yla ba lanan cümleler bulunmaktadır:

TTøde çe itli ba lama edatlar,yla ba lanan cümle örnekleri öyledir:

Bu tâyin, olsa olsa bir merhamet eseri, bir iyilik veya hat,r yapma gayretiydi; fakat dost kay,rma de ildi. M , 49

Böylesine soylu soplul bir insan,n neden üç tane de il de sadece bir tane ismi vard,? M , 50

Ba hekimin yeti kin bir k,z, vard, ama Mathieuğun onu tan,d, ,n, sanm,yorum.M , 52

İ rastgele ad,n, and, ,n,z herhangi bir Frans,z, onun akrabas, de ilse, ya baba dostuydu, ya kom usuí M , 49

Onun hesab,na korkmaya ba lam, t,k; çünkü s,ra ba hekime gelmi ti. M , 52

TTøde ökiö, öveö ve ödi er ba lama edatlar,öyla ba lanabilen cümlelerde ortak kip/ ah,s eki veya unsur kullan,labilmekte, böylece anlam güçlenmektedir (TSD, 85). Ayn, yap, NTøde de vard,r. Hatta NTøde cümleler birbirine ba lan,yorsa ço unlukla aralar,na uygun bir edat getirildi i, cümlelerin arka arkaya, aralar,na virgül konarak bir anlam ili kisi içinde s,raland, , yap,lar,n az oldu u görülmü tür.

Nogay Türkçesinde cümlelerin öyade, a, ama, aman da, bolgan ü in, omasa, onnan soñ, tekö gibi ba lama edatlar,yla ba lanabildi i tespit edilmi tir.

Farsça öyâö ba lama edat,na ödeö ba lama edat,n,n gelmesiyle olu an öyadeö; NTøde öyoksa, veya, ya daö anlam,ndad,r (Ergönenç Akbaba 2009: 211).

Köylegi qäytedi, ä e, terisinnen kiygenme? Beti de q,p-q,z,l, küygenme yade esirgenme? TBS, 34

ōGömler i ne biçim, peki tersinden mi giymi ? Yüzü de k,pk,z,l, yanm, m, yoksa (o) sarho mu olmu ?ö

Bir cümle ba , edat, olan ve öamaö anlam,na gelen öaö (Ergönenç Akbaba 214: 2009), virgülle ayr,lan cümleler aras,nda ba lama i leviyle kullan,lmaktad,r.

Saw kün balalar man qayıp ayqasqan,m aq,nda ,zalan,p söyleymen, a üykenler bolsa külediler. BÄ, 28

õBütün gün çocuklar ile nas,l ko u turdu umu gücenerek anlat,rd,m, ama büyükler gülerlerdi.ö

Arapça *õamaö* TTøde oldu u gibi bir cümle ba , edat,d,r (Ergönenç Akbaba 2009: 214) ve Nogay Türkçesinde virgülle ayr,lan cümleler aras,na ba lama i leviyle gelebilir.

õÄli de erte, bir az uyqlay,mö,-dep ol tañg, salq,n awadan iykenip, yuw,rqanga orand,, ama uyq, kelmedi. BT, 29

õ ÷ imdi erken, biraz uyuyay,mø diye sabahki serin havadan titreyerek yorgana sar,ld,, ama uykusu gelmedi.ö

Asl,nda Arapça bir ünlem olan *õaman daö*, NTøde *õama*, fakatö anlam,yla (Ergönenç Akbaba 2009: 215) cümleleri birbirine ba lar.

Åskerden yibergen xatlar,na köre aq,l,ñ seniñ y,lganday körinetagan edi, aman da sölegi waq,tta maga basqa oylar kelip tur,, yas,m...TQ, 307

õAskerden gönderdi in mektuplarda akl,n ba ,na gelmi gibiydi, ama imdi bana ba ka dü ünceler geliyor o lum.ö

Bol- fiiline *óGAN* s,fat-fiil eki ve *õü inö* edat, getirilerek olu an *õbolgan ü inö* NTøde *õamaö* anlam,na gelen bir cümle ba , edat,d,r (Ergönenç Akbaba 2009: 215). Bu edat da cümleler aras,nda ba lama görevi görmektedir.

Qulag,n üy i ine tusqap sala berip, bu közlerin ükireyte edi, keñ, a ,q mañlay,n y,y,r,lta edi, bolgan ü in bir zat ta añlay almay edi. A, 6

õEve kula ,n, verip, gözlerini k,s,yordu, geni aln, k,r, m, t,, ama hiçbir ey anlayamad,.ö

õYoksaö anlam,na gelen ve bir ihtimali bildirmek için kullan,lan *õomasaö* (Ergönenç Akbaba 2009:217) NTøde cümleler aras,nda ba lama i levi gören ba ka bir edatt,r.

-Asantay, -dep suw i indegi ul,na q, q,rd,- ,stan,ñ man köylegiñdi äriuw bol,p kepkeninnen soñ kiyersiñ, omasa y,rt,l,p olt,rar. A, 10

õ -Asantayø diye sudaki o luna seslendi, -Pantolon ile gömle ini formandan sonra düzgünce giyersin, yoksa y,rt,l,r.øö

NTøde *õtekö* edat, *õfakat*, *amaö* anlam,yla cümleleri birbirine ba layabilmektedir.

Bas-degende q,z,n em anas,n kelip y,y, köretagan bold,, tek özinde artl, -art,nnan dört bala tuwganda, q,y,n bol,p, keliwin siyrekendirse de, bay,nnan yas,r,p aq a yibere turd, QAP, 148.

õBa lang,çta k,z,n, ve annesini s,k s,k gelip görmekteydi, ama arka arkaya dört çocuk do duktan sonra, zor oldu u için geli ini seyrekle tirse de kocas,ndan gizli para göndermeye devam etti.õ

b. Ortak Cümle Ögeleriyle Ba lanan Cümleler

TTøde bu tür yap,larla ba lanan cümleler i lektir. NT yaz, dilinde ise i lek olmamakla birlikte özne, ortak nesne, ortak yer tamlay,c,s,, ortak zarf ile ortak kip ve ah,s ekiyle ba lanan cümleler bulunmaktadır.

TTønde ortak yüklem, ba lant,y, sa layan en önemli unsurlardan biridir.

Bö ürtlenlerin dibinde böcekler uyanmaya (ba lam, t,) /yollar tozlanmaya (ba lam, t,)/, k,r çiçeklenmeye ba lam, t,. TSD, 91

NT'nin tarad, ,m,z edebî metinlerinde ortak yüklem ile ba lanan cümle örneklerine rastlanmam, t,r.

Her iki lehçede ortak özneli yap,lar bulunmaktadır,r:

K,z çocu u olan gitsin, (k,z çocu u olan) ba ,na toprak saçs,n!... N, 37

NTøde bu tür yap,lar i lektir.

Aw,ruwdan ,dayalmay qart /uyqlayaq ta bold,, / (aw,ruwdan ,dayalmay qart) uyqlayalmad,, B, 65

õA r,ya dayanamayan ihtiyar uyumak istedi, (a r,ya dayanamayan ihtiyar) uyuyamad,.õ

Ama tas,p baragan astay, süyüm / ,g,p /q,sqayaql,d,ñ sawlay arq,na /yay,lad,, /(süyüm) dert kirgen bas,n/y,l, yeldey/orayd,. BT, 30

õAma ta ,p duran yemek gibi, mutluluk, kad,n,n bütüin yüzüne yay,l,r, (mutluluk) dertli ba ,n, yel gibi çevreler.õ

í oy,nga ,qqan bir qosaqlard, basqalar aw,st,rad,lar, (basqalar,) oynap külip zawqlanad,lar, (basqalar,) ar,yd,lar, tek bir Nurxan ar,mayd,, (tek bir Nurxan) tävesilmes añlar,n ,garad, ol qob,z,nnan QAP, 133.

õí oynamaya kalkan çiftlerin yerini ba kalar, ald, (ba kalar,) oynay,p gülererek e lendiler, (ba kalar,) yoruldular, / bir tek Nurhan yorulmuyordu, (bir tek Nurhan) bitmeyen melodiler ç,kar,yordu kopuzundan.õ

Suwlay aq,p ketken y,llar köp zatt, mutt,rd,lar, (suwlay aq,p ketken y,llar) köp oylar,n özi men al,p kettilerí BT, 38.

õSu gibi ak,p giden y,llar çok eyi unutturdu, (su gibi ak,p giden y,llar) bir çok dü ünceyi kendisiyle birlikte al,p gittií ö

Qorq,p qalğan Cumay/ säspekledi, (qorq,p qalğan Cumay) ne eteyegin bilmey, balad,ñ qas,na bard,. AMS, 126

õKorkuveren Cumay / a ,rd,, (korkuveren Cumay) ne yapaca ,n, bilmeden çocu un yan,na gitti.ö

Ortak özneli cümlelerin baz,lar,nda, öznenin bir parças, ortak,r (TSD, 92). Bu durum her iki lehçede de mevcuttur.

Bir ikinci kahkaha sa ana , ba lad, , s,rada Emeti Han,møñ ba , birdenbire duvar,n arkas,ndan kaybolur, (Emeti Han,møñ) sesi kesilir. KYAE, 14

Mecittiñ qart yüregi tag, da bek külpiledi, (Mecittiñ) közleri külemsirey berip, (Mecittiñ) yüzi de az-maz yarq,rap ketti. A, 5

õMecit'in ihtiyar yüre i daha da çok titredi, (Mecitän) gözleri gülümseyip, (Mecitän) yüzü de biraz parlad,.ö

Her iki lehçede ortak nesne ile cümleler ba lanabilmektedir:

Ka la göz aras,nda onu öne sürüyor, (onu) durmadan kötülüüyordu. M , 52

Sonda «Aybetli» degen sözdiñ mänesin bilgileri kelir,(«Aybetli» degen sözdiñ mänesin) tam,z,qlap sorarlar. AQA, 3

Orada õAybetliö sözüniün manas,n, bilmek isterler, (õAybetliö sözüniün manas,n,) usulca sorarlar.

Her iki lehçede ortak yer tamlay,c,s, ile cümleler ba lanabilmektedir:

imdi torunlara, ye enlere bak,yorum, (torunlara, ye enlere) a ,yorum. KE, 124

Xan ordaga kirdi, on,ñ art,nnan tümen i de (ordaga) kirdi. N, 218

õHan, çad,ra girdi, onun arkas,ndan komutan da (çad,ra) girdi.ö

NTøde u cümlede yüklemlerin TTøden farklı, tamlay,c,larla kullan,ımas, sebebiyle, bir tarafta belirtili nesne, di er tarafta yer tamlay,c,s, alan iki cümlede, ösenö zamiri TTøne aktar,ı,rken sadece óA ile kullan,ıarak yer tamlay,c,s, olmu tur.

-*Qalay üriw seniki, seni bäre de sanga sal,p söyleydi, saga tez aq,ra qoymayd,lar. BÄ, 34*

õ-Ne iyi seninki, hepsi de sana de er verir, sana hemen ba ,r,vermezler.õ

Ortak zarfla kullan,lan yap,lar her iki lehçede de mevcuttur.

Kâhya ölünce ortakl,k bozuldu ve (kâhya ölünce) peder mal, mülkü ikiye böldü KE, 124

-Bu qat,n bizim xalqt,ñ âdeti men saga bas, baylan,p qoy,lgan, (bizim xalqt,ñ âdeti men) e bir zatqa erki bolmagan, tek saga baylan,p turgan bir qarwan , bolad,. QB, 19

õHalk,m,z,n âdeti üzere bu kad,n,n ba , sana ba lanm, , (halk,m,z,n âdeti üzere) hiçbir ey istememi , sadece sana ba lanan bir kervanc, olmu .õ

c.Ortak Kip/ ah,s Ekleriyle Ba lanan Cümleler

Ortak kip/ ah,s ekleri; cümleler aras,ndaki anlam ili kisini sa layan unsurlardan biridir. Bu ekler her cümlede tekrarlanabildi i gibi, tekrardan kaçmak için eklerin baz,lar, son cümleye kayd,r,labilir (TSD, 92).

Biz ki, onu bunca zaman sab,rla dinlemi, tan,mad, ,m,z insanlar, çeki tirmesine itiraz etmemi, her f,rsatta kibarl, , ve asilli iyle övünmesine inanm, gibi hak vermi tik. M , 51

NTøde de bu tür yap,lar bulunmaktad,r:

Lyustrad, tüsireyaz qald, näsipsiz, tüsken bolsa yan, ,layaq edi.ÜB, 25

õAvizeyi neredeyse dü ürecekti, anss,z, dü seydi ezilecekti.õ

(O) quymay qoyar dep qorqad, (o) mennen de iymentedi. BÄ, 31

õ (O) b,rakmaz diye korkar, (o) benden de çekinir.õ

TTønde baz, cümlelerde ortak kip eki birinci cümlede bulunabilir (TSD, 93).

Ba , gev ekti, saçlar, da ,n,k ve kabar,k, yüzü kederli ve solgun(du) (TSD, 93).

NTønde bu tür yap,lara rastlanmam, t,r.

TTønde cümleler birden fazla cümle ögesi ve kip ekiyle de birbirine ba lanabilirler (TSD, 93).

u küfeden kurtulunca in allah bu kediyi bekçinin eline vereyim de (bu kediyi) imarete att,ray,m. KYAE, 20 (ortak özne, ortak nesne, ortak kip)

As,g,ppa, yade pe tiñ issi külinnen barmaqlar, man qarmap algan, ü inme óqurtqa eki-ü yeralmad, yerge t,malatt,, (qurtqa) (eki ü yeralmad,) soñ ayalar,na al,p t,g,rtt,í

Acele etti inden mi yoksa soban,n s,cak külünü parmaklar, ile elledi i için midir nedir, ihtiyar iki üç patatesi yere yuvarlad,, (ihtiyar) (iki üç patatesi) sonra avcunun içinde çevirdi (ortak özne, ortak belirtili nesne, ortak kip)

NTøde genellikle hiçbir ögesi ortak olmayan ancak kip ve ah,s bak,m,ndan ortak olan cümleler metinde arka arkaya s,ralanmaktadır. Bu tür cümleler bazen kip ortak olmad, , ve anlat,m,n düzenini bozdu u hâlde farklı kiplerle de s,ralanabilmektedir. Hikâye ve romanlarda bu yapılar çoktur.

A a ,da birbirine ba lanan cümlelerde ilk cümle 1. tip geçmiş zaman, 2. ve 3. cümle 1. tipimdiki zaman kipleriyle (Ergönenç Akbaba 2009: 114-121) birbirine ba lanm, t,r. Metinler arasında aktarma yaparken ahenk bozuldu u için birbirine ba lanan bu tür cümlelerde ayn, kip tercih edilmektedir.

øQarsö kü lendi./ birew s,zg,r,p ta yiberedi./ basqas, qazlard,ñ atamanlar,nday bol,p, p, ,ldap ta alad,. QAP, 137

ø -Karsø güçlendi (güçlenir), biri ,sl,k çalar, ba ka biri kazlar,n sunalar, gibi ba ,r,r.ö

NT sentaks,n,n en önemli özelliklerinden biri; zarf-fiilli [özellikle -(I)p zarf fiil ekli] yapılar, n arka arkaya dizilmesidir. T,pk, Osmanlı Türkçesinin bilhassa son dönemlerinde oldu u gibi, NTøde de -(I)p zarf-fiil ekinin ba lama fonksiyonu çok kuvvetlidir. Bu tür yapılar, da, asl,nda bir çok cümlenin arka arkaya s,ralanmasıyla meydana gelmesi gereken bir anlat,m; NTøde ortak öğelerle birleşmek yerine, pekçok zarf-fiil veya s,fat-fiilli, hüküm bildirmeyen yapı,n,n arka arkaya s,ralanmasıyla oluşmaktadır. Bu tür cümleler TTøne aktarıl,rken bu zarf-fiillerin her biri, ço u zaman son cümlenin kipi ile kullanılan birer çekimli fiilmi gibi aktarıl,bilmektedir. NTøde de asl,nda verilmek istenen anlam bu ekildedir. Konu ma dilinde böyle bir yapı,y, kullanmak zaten mümkün değildir. Yaz, dilinde bu tür cümleler, her ne kadar yapı, bak,m,ndan basitmi gibi görünse de bunlar, ortak kip veya ortak öğeli cümlelermi gibi aktarmak gereklidir.

Bugün TTøde böyle yapılar bulunmamaktadır. Bilindi i gibi Türkçede ba laçlar sonradan ortaya çıkm, t,r. TTøde arka arkaya, özellikle ó(I)p zarf-fiilli yapılar kullanılmak yerine, cümleler genellikle ba laçlarla ba lan,r.

² Kars: El çırpma.

NTøde bahsedilen cümle örnekleri edebî dilde çokça kullanılmaktadır:

õSüye bolarö degen oy yüregın ,mt,p, bas,na qan ükeldi. BT, 37

õ -Sevebilirødü üncesi yüre ini hoplatt, ba ,na kan hücum etti.õ

Köñillenip ketse, qol,na qob,z,n al,p bur,ng, añlarda tart,p, y,rlar y,rlap, q,zd, da y,rga, qob,zga awasl, etip üyretti. QAP, 149

õÇok isterse, eline kopuzunu al,p, eski melodileri çalarak y,rlar söylerdi, k,z, da y,r söylemeye kopuz çalmaya heveslendirip bunlar, õ retti.õ

í tek tömen betlerde, oq,n-oq,nda ay,nd,r,q yarq,rap, õAysexanö degen yel bul,tlard, quwd,rt,p, Qartke üw betten erekke üketi beredi. ÜB, 26

í ama a a , taraflarda, zaman zaman im ek çak,yor, õAysehanö denen rüzgâr, bulutlar, kaç,r,p, Kartke üv taraf,ndan uza a götürüyor.õ

Yañ, yensiklenip, Asantay aruw taluw degen zatt, bilmey kün uzag,nda at aydap, asqa toqtasalar, atlard, suwgarmaga üketip yürdi. A, 18

õBüyük bir hevesle Asantay yorulmak nedir bilmeden uzun günlerde at biniyor, yemek için durdursalar atlar, sulamaya götürüyordu.õ

u cümlede ó(I)p zarf-fiil ekinin ne kadar çok kullanıldığını, daha iyi görülmektedir. Bu örnek TTøne aktarılmışken zarf-fiil eklerinin bazılarına yerine kip eki kullanılarak, bazıları hiç aktarılmayarak anlatımdaki bozukluk giderilebilmekte ve cümle TTøye uygun bir hâle getirilebilmektedir:

Bälen e aw,ld,ñ oramlar,n aylan,p ,qqannan soñ, avto,s bolnitsaga yanas,p, roddomnan Faridad, em omaqa qas,qtay bol,p yayal,qqa oralgan, ki kenekey q,zalaqt, al,p, Qartke üw aw,ld, yogar,nnan tömenine deri, bäre oramlar,nnan örilip ,q,p Arslanbektiñ üyine yanast,. ÜB, 32

õFılanca köyün sokaklar,n, dola t,ktan sonra, otobüs hastaneye yakla t, do umevinden ç,kan Faridaø, ve kepçe gibi bir kunda a sar,lan küçücük k,zca ,z, al,p, Kartke üv köyünü yukar,dan a a ,ya kadar bütün sokaklar,n, dola ,p, Arslanbekñ evine yana t,.õ

d. Anlam li kisiyle Ba lanan Cümleler

Cümlenin tek bağına önemi yoktur. Cümle, yer aldığı metnin içinde bir değer kazanmaktadır. Bu cümleler arasındaki anlam ili kisi de önemlidir. Bazı cümleler arasındaki anlam ili kisi; õ ah,s, zaman, mekân, nesne ve harekete ait kavramlarda karşılaştırmaya, açıklama, büyüklük-küçüklük, azlık-çokluk, genellik-özellik vb. bakımlardan sıralama, dereceleme; zıt veya benzer kelimelerle oluşturulan anlam paralelizmi, aynılık, kavram alanına giren kelimeler ve genel olarak

baz, içerik özellikleri (TSD, 94) ile sa lanmaktadır. Anlam ili kisiyle ba lananan cümleler; metin dil bilimini ilgilendirdi i ve ayr,ca incelenmesi gereken çok geni bir konu oldu u için burada de erlendirilmemi tir.

SONUÇ

Nogay ve Türkiye Türkçesinin cümle yap,lar, büyük ölçüde benzerlik göstermekle birlikte farklı,klar da bulunmaktadır. Ancak bu farklı,klar,n ço u yap,yla ilgili de il, yöntem ve s,n,fland,rma ile ilgilidir. Benzer bir çal, may, yapan Biray; biri K,pçak di eri O uz lehçesi olan iki farklı, Türk lehçesinin cümle yap,lar,ndaki benzerliklerin sebebini Türk Dilinin cümle yap,s,ndaki sa lam, a ba lar (2003: 281).

Öte yandan Nogay Türkçesi yaz, dili tam anlam,yla ölçünlü de ildir. Nogaycan,n yeni yaz, dili olmas, bunun en önemli sebeplerindedir. Konu ur ve yazar say,s,n,n az olmas, bu yaz, dilini giderek yok olmaya do ru götürmektedir. Nogay Türkçesi gramerleri, cümle bilgisi konusunda s,n,rl, bir bilgi vermektedir. Bu bilginin de oldukça kar, ,k oldu u gözlenmi , konunun cümle öğeleri ve noktalama i aretleri konular,yla birbirine kar, t,r,ld, , görülmü tür. Bu yüzden de cümle konusu ço u yerde anla ,lmaz bir hâl alm, t,r.

Her iki lehçede de cümleler ba lanma ekillerine göre de i ik ekillerde birle ebilmektedir. Ba lama edatlar,yla ba lananan cümleler konusunda; TTøde ökiö ba lama edat, bulunurken, NTøde bu edat bulunmamaktadır.

TTøde öveö ba lama edat,yla birle en cümlelere kar ,l,k, NTøde öemö ve öDAö ba lama edatlar, kullan,lmaktadır.

TTøde öama, çünkü, da, fakat, hâlbuki, hatta, hemí hemí , kâhí kâhí , lâkin, neí neí , yahut, yaí yaí , yaí ya daí , yaí yahut daí , yoksa, ziraö gibi birçok ba lama edat,yla ba lananan cümlelerin yan,nda; NTøde öyade, a, ama, aman da, bolgan ü in, omasa, onnan soñ, tekö gibi edatlarla birle en cümleler bulunmaktadır.

Her iki lehçede de ortak cümle öğeleriyle ba lananan cümleler bulunmaktadır.

TTøde ve NTøde cümleler, ortak kip ve ah,s ekleriyle ba lanabilmektedir. NTøde metin içinde bu tür cümleler azd,r. NTøde genellikle cümleler bu ekilde ba lanmak yerine, zarf-fiil ekli [özellikle -(I)p zarf fiil ekli] yap,lar arka arkaya dizilir. Bu yap,lar TTøye aktar,lrken zarf-fiil yerine ortak kip eki kullan,labilir.

Ayr,ca NTøde arka arkaya s,ralanan baz, cümlelerde ortak kip bulunmaz. Bu durum TTøye göre anlat,m,n ak,c,l, ,n, ve düzenini bozdu u hâlde cümleler farklı, kiplerle s,ralanabilmektedir.

TTøde ortak kip eki birinci cümlede bulunabilirken, NTøde bu tür cümlelere rastlanmam, t,r.

TTøde ve NTøde cümleler birden fazla cümle ögesi ve kip ekiyle de birbirine ba lanabilmektedir.

KAYNAKÇA VE KISALTMALAR:

Taranan Eserler:

Türkiye Türkçesi:

(KYAE) GÜRPINAR, Hüseyin Rahmi (1972), *Kuyruklu Y,ld,z Alt,nda Bir Evlenme*, Atlas Kitabevi, stanbul.

(N) KISAKÜREK, Necip Faz,l (1987), *Nokta, Günümüz Yazarlar,ndan Seçme Hikayeler*, s. 35-39, stanbul.

(KE) M YASO LU, Mustafa (1987), *Kaybolan Ev, Günümüz Yazarlar,ndan Seçme Hikayeler*, s. 58- 64, stanbul.

(M) TEVF KO LU, Muhtar (1987), *Mathieünün ntikam,, Günümüz Yazarlar,ndan Seçme Hikayeler*, s. 48-56, stanbul.

(S) SEPETÇ O LU, Mustafa Necati (1987), *Suçlu, Günümüz Yazarlar,ndan Seçme Hikayeler*, s. 58-64.

Nogay Türkçesi:

(A) ABDULCAL LOV, Faz,l (1957), *Asantay, KaraçayevoóÇerkessoe Knicnoe zdatelstvo*.

(QB) ABDULL N, Basir (1932), *Q,r Bätirleri*, Mahaçkala.

(TY) ADJ KOV, S. (1989), *Tuwgan Yerim*, Mahaçkala.

(AMS) BULATUQOVA, Yelena (1993), *Atam Man Söylesüw, Ayqasqan Yollar*, Çerkessk.

(AQA) K R MOV, Magomet (1986), *Aw,ldaslar,m, Aybetli Q,rq Aw,l*, Çerkessk.

(K) QAPAYEV, sa (1979), *Keraw,z, Ya aw Soqpaqlar,, Çerkessk*.

(QAP) QAPAYEV, sa (1984) *Qob,z , Aq,nda Povest, Salam Mihail Andreyeviç*, Çerkessk.

(N) QAPAYEV, sa (1991): *Nogay, (Tarixli Xabar), Nogay Literaturas, 10, Stavropol*, s. 198-223.

(SY) QAZAQOV, Valeriy (1983), *Soñg, Yaz, Tog,z Qaptal*, Çerkessk.

(TQ) QAZAQOV, Valeriy (1983), *Tog,z Qaptal*, Çerkessk.

(ÜB) QAZAQOV, Valeriy (1989), *Üyimniñ Bosagas,nda*, Çerkessk.

(BT) QULUNÇAQOVA, Biyke (1979), *Boz Torgay, Tuwgan Yerim*, Mahaçkala.

(BÄ) QULUNÇAQOVA, Biyke (1981), *Bizim Äyel, Tuwgan Yerim*, Mahaçkala.

(TBS) QULUNÇAQOVA, Biyke (1985), *Teñ Bolganda Söylermiz, Tuwgan Yerim*, Mahaçkala.

(B) QUMRATOVA, K. Ü., Y. D. QARAQAYEV (1992), *Bulaq*, Çerkessk.

Yararlanılan Eserler:

AYAN, Ekrem (2007), Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesinin Cümle Öğeleri Yönünden Karşılaştırılması, *Turkish Studies*, Volume 2/3, Summer, s. 73-99.

BANGUO LU, Tahsin (1990), *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 528.

BASKAKOV, N.A. (1963), *Nogaysko-Russkiy Slovar*, Moskova.

B RAY, Nergis (2003), Türkiye Türkçesi ile Kazak Türkçesindeki Cümlelerin Çeşitli Bakımlardan Karşılaştırılması Üzerine Bir Deneme, *Türkiyat Araştırmalar Dergisi*, Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLAŞIN'ın Anısına, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü Yayınları, Bahar- Sayı: 13, s. 281-309.

B RAY, Nergis (2004), *Türkiye Türkçesi ile Kazak Türkçesindeki Cümlelerin Çeşitli Bakımlardan Karşılaştırılması Üzerine Bir Deneme*, Kazakistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar, 2004, Sayı: 10, s. 63681.

CAN BEKOVA, S. A. (1954), *Nogay Tiliniñ Grammatikas,-Sintaksis*, Ekin İkinci Kesek, Çerkesskoje Kniznoje izdatelstvo.

CAN BEKOVA-QALMIQOVA, S.A., K. K. Canbidayeva, M. A. Bulgarova (1994), *Nogay Tiliniñ Grammatikas,-Sintaksis*, İkinci Kesek (8-9), Çerkessk.

QALMIQOVA-CAN BEKOVA, S.A., M.F. SARUYEVA (1973), *Grammatika Nogayskogo Yazıca*, Çerkessk.

DEMİR, Nurettin, Emine YILMAZ (2003), *Türk Dili El Kitabı*, Grafikler Yayınları, Ankara.

EDİSKUN, Haydar (2010), *Türk Dilbilgisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

ERGEN, Muharrem (1962), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

ERGÖNENÇ AKBABA, Dilek (2009), *Nogay Türkçesi Grameri*, Grafikler Yayınları, Ankara.

GENCAN, Tahir Nejat (2007), *Dilbilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Tek Aylık Eylül Yayıncılık, Ankara.

HATİBOĞLU, Vecihe (1972), *Türkçenin Sözdizimi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

(TSD) KARAHAN, Leylâ (2004), *Türkçede Söz Dizimi*, Genişletilmiş 7. Baskı, Ankara.

KARAHAN, Leylâ (2011) ÖSYM, Bakımlardan Cümle Sorularının Üzerine, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, Akça Yayınları, Ankara, s. 236-244 (*Türk Dili*, Sayı 583, Temmuz, 2000, s. 16-23).

KARAÖRS, Metin (1993) *Türkçenin Söz Dizimi ve Cümle Tahlilleri*, Kayseri.

MERKEZ, Rasim (1987), *Örneklerle Türkçe Sözdizimi*, Trabzon.

YAMAN, Ertu rül (1999), *Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinin Söz Dizimi*
Bak,m,ndan Kar ,la t,r,lmas,, Türk Dil Kurumu Yay,nlar,, Ankara.

D ER KISALTMALAR:

- NT** : Nogay Türkçesi.
Ö : Özne
TT : Türkiye Türkçesi.
Y : Yüklem